

UNIWERSYTET TECHNOLOGICZNO – HUMANISTYCZNY

**im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu
Wydział Nauk Humanistycznych i Prawnych**

mgr Bernadetta Dziura

Autoreferat rozprawy doktorskiej

**Kapitał intelektualny a konkurencyjność przedsiębiorstw
województwa podkarpackiego**

Promotor: dr hab. Bogusław Ślusarczyk, prof. UR

Radom 2016

Spis treści

Przedmiot rozprawy.....	3
Cel, teza i hipotezy badawcze.....	4
Cele i założenia metodologiczne badań empirycznych.....	5
Struktura pracy.....	6
Wyniki badań – wnioski.....	8
Bibliografia (wybrane pozycje).....	14

Załączniki

Plan pracy.....	21
-----------------	----

1. Przedmiot rozprawy

Procesy globalizacji zwiększyły zainteresowanie i skierowały uwagę praktyków i naukowców na rolę kapitału intelektualnego w tworzeniu i osiągnięciu pozycji konkurencyjnej na rynku. W warunkach rosnącej konkurencji, szanse na dalszy rozwój i przetrwanie mają te przedsiębiorstwa, które nastawione są na ciągle podnoszenie swojej konkurencyjności poprzez odpowiednie zarządzanie posiadanym kapitałem intelektualnym, szczególnie kapitałem ludzkim. Pracownicy, ich umiejętności, wiedza i kompetencje traktowane są, jako podstawowe źródło osiągnięcia przewagi konkurencyjnej na rynku.

Gospodarka oparta na wiedzy oznacza pojawienie się nowych źródeł przewagi konkurencyjnej, takich jak: technologie, efektywny sposób obsługi klienta, reputacja przedsiębiorstwa, marka produktu, umiejętność zdobywania nowych rynków, itp. Czynniki niematerialne uzupełniają, a często w znacznym stopniu zastępują kapitał finansowy, jako podstawowe źródło tworzenia wartości przedsiębiorstwa. O konkurencyjności przedsiębiorstw decyduje kapitał ludzki – wiedza, umiejętności, kompetencje, innowacyjność zatrudnionych pracowników, a także zdolność przedsiębiorstwa do wydobywania, kreowania i wykorzystywania tych zasobów.

Współcześnie w pracach naukowych z zakresu konkurencyjności, poświęca się coraz więcej uwagi problematyce aktywów niematerialnych posiadanych przez przedsiębiorstwo. Istniejący stan wiedzy na temat wpływu kapitału intelektualnego na konkurencyjność nie jest pełny. Przykładem tego jest województwo podkarpackie, w którym do tej pory nie przeprowadzono badań dotyczących kształtowania się kapitału intelektualnego, efektywności jego wykorzystania czy wpływu na konkurencyjność.

Jednym z największych wyzwań, jakie stoją obecnie przed zespołami badawczymi zajmującymi się problematyką kapitału intelektualnego, jest znalezienie odpowiedzi na pytanie, jaki jest wpływ kapitału intelektualnego na tworzenie wartości przedsiębiorstwa oraz jak kapitał intelektualny wpływa na konkurencyjność przedsiębiorstw. Inspiracją do napisania pracy było zainteresowanie, czy i w jakim stopniu kapitał intelektualny wpływa na konkurencyjność przedsiębiorstw województwa podkarpackiego.

Podjęta tematyka rozprawy pozwoli w przyszłości rozszerzyć wiedzę i świadomość zarządzających na temat wagi czynników kapitału intelektualnego wpływających na konkurencyjność podkarpackich przedsiębiorstw. Wynikiem tej wiedzy może być zmiana sposobu myślenia w zarządzaniu posiadanym kapitałem, w celu efektywniejszego

wykorzystania – głównie kapitału ludzkiego, który ma bezpośredni wpływ na zwiększenie ogólnej wartości przedsiębiorstwa.

2. Cel, teza i hipotezy badawcze

Zasadniczym celem rozprawy doktorskiej jest ocena, w jakim stopniu kapitał intelektualny wpływa na konkurencyjność przedsiębiorstw województwa podkarpackiego.

W pracy sformułowano następującą tezę: Kapitał intelektualny tworzy istotną część wartości przedsiębiorstw województwa podkarpackiego, stanowiąc o ich konkurencyjności na rynkach: krajowym i międzynarodowym.

Przesłankami dla tak sformułowanej tezy są następujące hipotezy badawcze:

Hipoteza 1. Pozycja konkurencyjna badanych przedsiębiorstw jest zdeterminowana przez zasoby kapitału intelektualnego.

Hipoteza 2. O trwałości pozycji konkurencyjnej w znacznej mierze decyduje kultura organizacyjna oraz sposób zarządzania i zaangażowanie pracowników.

Hipoteza 3. Inwestowanie w kapitał ludzki (szkolenia, kursy, studia), czyli podnoszenie poziomu kapitału intelektualnego wpływa na konkurencyjność przedsiębiorstw.

Hipoteza 4. Poziom kwalifikacji i kompetencji pracowników określa zdolność przedsiębiorstwa do sprawnego oraz efektywnego łączenia rozwiązań technologicznych i innowacyjnych, co niewątpliwie wpływa na zakres prowadzonych badań rozwojowych B + R.

Hipoteza 5. Zdolność konkurencyjna przedsiębiorstw jest zasadniczą determinantą mającą wpływ na poziom efektywności gospodarowania i osiągniętych wyników finansowych.

Hipoteza 6. Istnieje znikoma współzależność pomiędzy składnikami kapitału intelektualnego a wartością aktywów niematerialnych i prawnych zawartych w strukturze bilansu przedsiębiorstwa.

3. Cele i założenia metodologiczne badań empirycznych

W celu weryfikacji przyjętych hipotez badawczych i udowodnienia bądź obalenia tezy przeprowadzono dwa etapy badań. Pierwszy etap badań dotyczył badań ankietowych i obejmował zagadnienia dotyczące kapitału intelektualnego oraz konkurencyjności. Badaniami objęte zostało ponad 400 respondentów z różnych przedsiębiorstw województwa podkarpackiego, a ich dobór był celowy. Do analizy uzyskanych danych wykorzystana została metoda statystyczna - test χ^2 (chi kwadrat) Pearsona na niezależność cech.

Analiza statystyczna danych pozyskanych z badań ankietowych została wykonana za pomocą pakietu komputerowego STATISTICA 10. Rodzaj pytań oraz kategorie odpowiedzi zawarte w kwestionariuszu zdeterminowały jakościowy charakter zmiennych poddanych analizie. Z tego względu wyniki wywiadu przedstawiono w pracy jako liczebności oraz wartości procentowe, a do oceny współzależności zachodzących pomiędzy badanymi cechami wykorzystano nieparametryczny test niezależności χ^2 Pearsona. Za pomocą tego testu weryfikacji poddawana jest hipoteza zerowa (H_0), głosząca, że dwie cechy są niezależne wobec hipotezy alternatywnej (H_1), że cechy te są zależne.

Drugi etap badań (badania uzupełniające) dotyczył sytuacji ekonomiczno – finansowej przedsiębiorstw. Celem tego etapu była analiza wybranych wskaźników ekonomicznych kapitału intelektualnego (głównie kapitału ludzkiego) wśród 100 wybranych przedsiębiorstw, aby określić tendencje rozwojowe przedsiębiorstw, które wykorzystują ten kapitał intelektualny.

Założeniem analizy było uchwycenie i wskazanie tych charakterystyk opisujących badane firmy, w których wskaźniki kapitału intelektualnego są zróżnicowane. W tym celu wykorzystano jednoczynnikową analizę wariancji - jako metodę weryfikacji postawionych hipotez.

Hipotezę zerową o równości wartości średnich w populacjach generalnych weryfikowano testem F Fishera-Snedecora. Zastosowanie tego testu było możliwe, bowiem – w oparciu o rezultaty obliczeń wykonanych testem Kołomogorowa-Smirnowa - obliczone wskaźniki można było uznać za zmienne ciągłe o rozkładach zbliżonych do normalnego (przy poziomie istotności $\alpha = 0,05$).

Hipotezę zerową odrzucano, gdy wartość obliczona F była wyższa od granicznej (przy przyjętym poziomie istotności $\alpha = 0,05$; poziom prawdopodobieństwa testowego „p” był niższy od 0,05), co oznaczało, że ujęty w modelu czynnik różnicuje wyniki badania zmiennej. W przypadku testowania trzech lub więcej średnich arytmetycznych dalszą analizę - *post-hoc* - wykonywano testem NIR (najmniejszej istotnej różnicy) Tukeya. Pozwoliło to na wskazanie tych wartości średniej arytmetycznej, które nie różnią się pomiędzy sobą istotnie. Analizę wykonano za pomocą pakietu *Statistica 10*

Celem stwierdzenia, jaka jest siła i kierunek współzależności występujących pomiędzy wskaźnikami ekonomicznymi, obliczono wartości współczynnika korelacji prostoliniowej Pearsona. Następnie weryfikowano hipotezę zerową o nieistotności współczynnika korelacji prostoliniowej w populacji generalnej - „p”, tj. hipotezę o braku istotnej różnicy pomiędzy bezwzględną wartością współczynnika a wartością 0:

$$H_0: \rho = 0$$

Weryfikację tę wykonano testem t-Studenta przy poziomie istotności $\alpha = 0,05$.

Ponadto, aby potwierdzić wyniki badań dotyczące występowania pozytywnych tendencji rozwojowych w badanych przedsiębiorstwach - wynikających z I etapu badań oraz obliczonych wskaźników ekonomicznych kapitału intelektualnego w II etapie badań, wyznaczono wskaźniki ekonomiczno – finansowe dla firm średnich i dużych (188 przedsiębiorstw) biorących udział w I etapie badań.

4. Struktura pracy

Do realizacji przyjętych celów teoretycznych i aplikacyjnych dostosowano strukturę teoretyczno – empiryczną pracy.

Rozdział pierwszy rozprawy dotyczy kształtowania konkurencyjności i przewagi konkurencyjnej przedsiębiorstw we współczesnej gospodarce rynkowej. Zagadnienia opisane w tym rozdziale mają charakter przeglądowy, podzielony został na siedem podrozdziałów i systematyzuje wiedzę z zakresu konkurencyjności. Początek rozdziału dotyczy tendencji rozwojowych współczesnej gospodarki rynkowej. Istotną częścią tego rozdziału jest omówienie istoty oraz charakteru współzależności konkurencji i konkurencyjności, jak również determinant przewagi i pozycji konkurencyjnej w przedsiębiorstwach. W kolejnych podrozdziałach skupiono się na zasobach, jako podstawie konkurencyjności przedsiębiorstw oraz przytoczono definicje elementów modeli przewagi konkurencyjnej. Podejście do analizy wskaźników konkurencyjności „nowej gospodarki” oraz regionu to kolejne zagadnienie teoretyczne zawarte w tym rozdziale. W ostatnim podrozdziale podjęto próbę wskazania współzależności pomiędzy konkurencyjnością, innowacyjnością i kapitałem intelektualnym.

W rozdziale drugim zaprezentowano zagadnienia kapitału intelektualnego jako zasadniczą determinantę rozwoju przedsiębiorstw. Zawarto w nim zagadnienia teoretyczne, podzielony został na siedem podrozdziałów. Celem Autora w tym rozdziale jest zdefiniowanie pojęć, które są wielokrotnie użyte w pozostałych rozdziałach oraz wskazanie znaczenia kapitału intelektualnego w funkcjonowaniu i rozwoju przedsiębiorstw. Rozdział rozpoczyna się od zaprezentowania definicji, różnych ujęć oraz struktury kapitału intelektualnego. Związki między elementami kapitału intelektualnego, to kluczowe zagadnienie omawiane w tym rozdziale. Zwiększenie wartości przedsiębiorstwa, dzięki posiadanym zasobom, to następny ważny aspekt współczesnej ekonomii, dlatego kolejny podrozdział dysertacji dotyczy maksymalizacji wartości przedsiębiorstwa, jako celu

współczesnej firmy. Następnie skoncentrowano się nad określeniem niematerialnych i materialnych składników tworzenia wartości przedsiębiorstwa oraz wpływu kapitału intelektualnego na konkurencyjność przedsiębiorstw. Celem przetrwania i rozwoju przedsiębiorstwa niezbędna jest identyfikacja kapitału intelektualnego, to wiąże się z opracowaniem strategii zarządzania kapitałem intelektualnym, którym poświęcono kolejny podrozdział rozprawy. Rozważania na temat aktywów niematerialnych i prawnych w strukturze bilansu przedsiębiorstwa to zagadnienie, które zostało poddane opisowi w dalszej części dysertacji. Na koniec rozdziału analizowano wpływ szkoleń pracowniczych na kapitał intelektualny przedsiębiorstwa.

W rozdziale trzecim ujęto rozważania dotyczące problematyki pomiaru kapitału intelektualnego - w ujęciu ilościowym i jakościowym. Koncepcje kapitału intelektualnego oraz metody jego wartościowania stwarzają możliwości oceny aktywów niematerialnych w przedsiębiorstwach. Ważnym zagadnieniem, któremu poświęcono dużo uwagi są wskaźniki kapitału intelektualnego, miary te wybrano z katalogu kilkudziesięciu miar praktykowanych przez przedsiębiorstwa, podejmując próbę analizy kapitału intelektualnego. Generalnie kapitał intelektualny jest dość subiektywną charakterystyką, co stawia pod znakiem zapytania możliwość znalezienia wiarygodnego sposobu jego waluacji.

W rozdziale czwartym zaprezentowano przedmiot i zakres badań, założenia modelu oraz analizę materiału badawczego. Rozdział ten poświęcony jest kwestiom praktycznym, w rozdziale tym zawarto głównie cel i założenia metodologiczne badań, narzędzia statystyczne, wyniki badań empirycznych oraz weryfikację hipotez badawczych. Na podstawie uporządkowanego uprzednio materiału empirycznego zebranego w badaniach bezpośrednich zaprezentowano wyniki badań, które zilustrowano układami tabelarycznymi i graficznymi oraz opatrzone komentarzami. Do oceny współzależności pomiędzy badanymi cechami wykorzystano głównie nieparametryczny test χ^2 (chi kwadrat) Pearsona na niezależność cech. Przeprowadzone badania sondażowe wśród pracowników 400 różnych przedsiębiorstwa województwa podkarpackiego, pozwoliły na rozszerzenie wiedzy na temat kapitału intelektualnego i konkurencyjności firm oraz na wyciągnięcie wniosków diagnostycznych, które w przyszłości mogą posłużyć nie tylko przedsiębiorstwom, ale również przyszłym inwestorom. W rozdziale tym przedstawiono również wyniki drugiego etapu badań, który dotyczył wyznaczenia wskaźników ekonomicznych kapitału intelektualnego oraz wskaźników ekonomiczno – finansowych. Opisowe i statystyczne analizy przedstawione w rozdziale czwartym, stanowią podstawę analiz prowadzonych w rozdziale piątym.

Rozważania w piątej części rozprawy potwierdzają priorytetowe znaczenie kapitału intelektualnego w strategii konkurencyjności przedsiębiorstw. Przeprowadzone w tym rozdziale rozważania rozszerzają wiedzę na temat wpływu kapitału intelektualnego na konkurencyjność przedsiębiorstw województwa podkarpackiego.

W części podsumowującej zawarto najważniejsze wnioski i dezyderaty wynikające z badań empirycznych i studiów literatury oraz przedstawiono kierunki doskonalenia w przyszłości. Zawarte wnioski mają charakter weryfikujący, względem postawionych przed przystąpieniem do badań hipotez.

5. Wyniki badań - wnioski

Bazując na wynikach badań ankietowych oraz przeprowadzonej analizie wskaźników kapitału intelektualnego, zbadano zależności pomiędzy składowymi kapitału intelektualnego, a wybranymi czynnikami konkurencyjności oraz wybranymi czynnikami o charakterze strategicznym. Zidentyfikowano związki i zależności pozwalające na wnioskowanie o roli i znaczeniu kapitału intelektualnego, mającego wpływ na konkurencyjność badanych przedsiębiorstw.

Najbardziej rozwiniętym i wykorzystywanym wymiarem kapitału intelektualnego w badanych przedsiębiorstwach województwa podkarpackiego jest **kapitał ludzki**, dlatego zarządzający w przyszłości powinni w nim szukać głównego źródła sukcesu podkarpackich przedsiębiorstw. Kapitał ludzki – czyli zatrudnieni pracownicy, ich wiedza, umiejętności oraz doświadczenie, to najcenniejsze aktywa przedsiębiorstwa, które mają wpływ na: rozwój, wyniki ekonomiczne oraz konkurencyjność podkarpackich firm na rynkach.

Kapitał ludzki jest ważnym ogniwem rozwoju przedsiębiorstwa, to zatrudnieni pracownicy kreują i tworzą nowe technologie, zachowania, normy, zasady i wartości. Szczególną rolę odgrywają tu **kompetencje** badanych pracowników, nowe wyzwania, przed którymi muszą stanąć ludzie zatrudnieni w przedsiębiorstwach na różnych stanowiskach, wymuszają od nich dysponowania coraz to innych umiejętności, nowej wiedzy i kompetencji. Badania dowodzą, iż taką wiedzę, umiejętności i kompetencje posiadają pracownicy zatrudnieni na różnych szczeblach badanych przedsiębiorstw.

Współcześnie pracodawcy muszą zabiegać o najlepszych specjalistów i starać się ich zatrzymać w przedsiębiorstwie. Jednym ze sposobów jest inwestowanie w ich rozwój, **inwestycje w ludzi** stanowią ważny element rozwoju kapitału intelektualnego w podkarpackich firmach. Odbywa się to głównie poprzez szkolenia poszerzające wiedzę,

umiejętności czy planowanie indywidualnych ścieżek kariery, kursy, konferencje. Dzięki tym formom rozwoju, przedsiębiorstwa budują swój zewnętrzny wizerunek ciekawego i atrakcyjnego pracodawcy. Taka opinia z pewnością przyciąga odpowiedzialnych i kompetentnych pracowników, aktualnie dobrze już wykształceni pracownicy chcą pracować dla firm, które dają im możliwości większego rozwoju zawodowego.

W badanych przedsiębiorstwach jednym ze składników kapitału intelektualnego, który w największym stopniu wykorzystują przedsiębiorstwa jest **wiedza pracowników** – wiedza jest jednym z najważniejszych źródeł przewagi konkurencyjnej, ponieważ warunkuje rozwój przedsiębiorstwa. Badania wskazują, iż menedżerowie oraz pracownicy przedsiębiorstw województwa podkarpackiego posiadają duże zasoby wiedzy, dzięki którym przyczyniają się do zwiększenia kapitału intelektualnego przedsiębiorstw. Przykładem tego jest wiele innowacyjnych przedsiębiorstw, które zostały objęte badaniem, które dzięki posiadanej wiedzy ciągle się rozwijają, tworząc nowe miejsca pracy, wprowadzając nowoczesne produkty, technologie, uzyskując patenty i certyfikaty, a także zdobywając nowe rynki zbytu na całym świecie.

W przedsiębiorstwach objętych badaniem istotne znaczenie w działalności przedsiębiorstw ma **kultura organizacyjna**. Z badań sondażowych wynika, że ma znamienny wpływ na poprawę funkcjonowania i wzrost efektywności przedsiębiorstw. W znaczny sposób poprawia funkcjonowanie firmy, a tym samym przyczynia się do osiągnięcia trwałego sukcesu finansowego, jednocześnie zapewnia zarówno trwałość i stabilność (wzmocnienie poczucia tożsamości w przedsiębiorstwie – dając wartości, którymi można się kierować), jak i elastyczność, czyli zdolność do przystosowania się (zrozumienie potrzeb nowych wyzwań - jasne określenie kluczowych kompetencji i strategicznych celów, jakie chcą osiągnąć firmy).

Jednym z najcenniejszych wyznaczników w gospodarce wiedzy są **innowacje**, ich rola w funkcjonowaniu przedsiębiorstw XXI wieku jest coraz większa, można nawet rzec, że obok kapitału ludzkiego jest jednym z najważniejszych składników kapitału intelektualnego. Zdecydowana większość badanych przedstawicieli przedsiębiorstw, zadeklarowała innowacyjność podejmowanych działalności, np. poprzez wprowadzenie nowych rozwiązań technologicznych w zakresie produkcji, sprzętu, technologii, czy wytworów informatycznych. Akcentowano ciągłą dążność do wdrażania innowacyjnych produktów, usług oraz innowacji organizacyjnych w strukturach przedsiębiorstwa.

Jednym ze składników aktywów niematerialnych, które cechuje badane przedsiębiorstwa jest osiągnięta **reputacja** – to istotny instrument handlowy służący do przekazywania informacji na temat przedsiębiorstwa, szczególnie dotyczący jego produktów

czy usług. Bardzo dobra reputacja, którą posiadają podkarpackie firmy wiąże się z trwałym pozytywnym nastawieniem do przedsiębiorstw, obecnie zapewnia im wielostronne korzyści - dzięki temu od lat konkurują z liderami światowymi na rynkach międzynarodowych swoimi znanymi i bardzo dobrymi produktami. Dzięki posiadaniu dobrego wizerunku, uznane podkarpackie przedsiębiorstwa tworzą ukryty kapitał – kapitał reputacji zapewniający im przewagę rynkową, a produkty i oferta asortymentowa, jaką proponują badane firmy przekonuje konsumentów i inwestorów.

Określenie wpływu aktywów niematerialnych na tendencje rozwojowe przedsiębiorstw województwa podkarpackiego rozważono uzupełniająco, analizując ekonomiczne wskaźniki kapitału intelektualnego. Najbardziej widoczna korelacja wpływu kapitału intelektualnego na funkcjonowanie firm, a tym samym na konkurencyjność jest w przedsiębiorstwach większych.

Analizując wyniki finansowe badanych przedsiębiorstw województwa podkarpackiego za okres ostatnich trzech lat 2013 – 2015, stwierdzono, iż systematycznie wzrastały należności w bilansach przedsiębiorstw. Przychody z całokształtu działalności zwiększyły się o 14,39 %, a przychody ze sprzedaży produktów, materiałów i towarów w analizowanym okresie wzrosły o 16,54 %. Ponadto w rozważanym okresie aktywa obrotowe przedsiębiorstw zwiększyły swoją wartość o 7,78 %. Wzrost ten może świadczyć o dynamice rozwojowej przedsiębiorstw województwa podkarpackiego. W porównaniu do roku 2013, przychody w 2014 roku wzrosły o 0,1%, natomiast w porównaniu do roku 2014, w roku 2015 nastąpił wzrost przychodów ze sprzedaży o 15%. Wynik ten świadczy o znacznej poprawie sytuacji finansowej przedsiębiorstw działających na terenie Podkarpacia. Najbardziej widoczne zwiększenie zysków w bilansach badanych firm zauważono w przedsiębiorstwach dużych, wpływ na to miał posiadany przez firmy wyższy poziom kapitału intelektualnego. Również tendencje rozwojowe w tych przedsiębiorstwach były niewątpliwie większe, czego dowodem były otrzymane wyniki z badań ankietowych.

Analiza wskaźników rentowności oraz płynności finansowej za okres ostatnich pięciu lat potwierdziła wzrost wartości przedsiębiorstw dzięki zwiększającej się sprzedaży wytworzonych wyrobów, co świadczy o rosnącym udziale w rynku. Wskaźnik rentowności aktywów (**ROA**) wynosił 5,0% w 2011 roku, w 2013 roku wynosił 6,0%, a w 2015 roku 5,0%. W analizie, wskaźnik rentowności kapitału własnego (**ROE**) wyniósł 8,2% w 2011 roku oraz 9,1% w roku 2015. W analizowanym okresie wskaźnik ten kształtuje się na dodatnim poziomie, zmiana o 1,6% wystąpiła w 2013 roku. Na przestrzeni 5 lat obserwujemy tendencję zwykłą - zmiana wynosi 0,9%.

Duże znaczenie w analizie ekonomicznej ma poziom wskaźnika rentowności sprzedaży (**ROS**), który często utożsamiany jest z udziałem danego przedsiębiorstwa w rynku – jako miara konkurencyjności przedsiębiorstw. Wskaźnik ten w 2011 roku wynosił 3,8% w 2013 – 5,1%, a w 2015 roku 4,2%. Im większa rentowność sprzedaży, tym przedsiębiorstwo jest bardziej konkurencyjne i oferuje klientom produkty i towary, którym klient przypisuje większą wartość. W badanych przedsiębiorstwach wskaźnik rentowności sprzedaży zwiększał swoją wartość, co oznacza, że firmy mają duży udział w rynku – zwłaszcza przedsiębiorstwa z branży przemysłowej oraz usługowej. Wzrost rentowności sprzedaży badanych przedsiębiorstw ma wpływ na poziom efektywności tychże przedsiębiorstw.

Kolejny istotny wskaźnik analizy ekonomicznej przedsiębiorstwa to **wskaźnik bieżącej płynności finansowej**. Interpretując średnie wartości tego wskaźnika dla badanych przedsiębiorstw obserwujemy jego wzrost w 2011 roku i 2012 roku, w 2013 nastąpił spadek, ale w latach 2014 i 2015 jego wartość ponownie się powiększała - wzrost tego wskaźnika oznacza poprawę kondycji finansowej firmy. W 2011 roku, wartość tego wskaźnika wynosiła 154%. W 2013 roku poziom tego wskaźnika był najniższy – 153%, natomiast w 2015 roku jego wartość wynosiła 157%. Wartości tego wskaźnika wskazują, iż przedsiębiorstwa posiadały wystarczającą ilość środków pieniężnych na spłatę zaciągniętych zobowiązań.

W rozważanym okresie kondycja finansowa podkarpackich firm uległa ewidentnej poprawie - wyraźna jest tendencja rosnąca. Wynik ten przekłada się na wzrost konkurencyjności podkarpackich firm na rynkach światowych, a odzwierciedleniem tego jest zwiększający się udział eksportu w wartości sprzedanych produktów czy usług.

Pomimo trudności w skwantyfikowaniu kapitału intelektualnego, badania potwierdzają istotny wpływ zasobów niematerialnych na konkurencyjność firm w badanym okresie. W rzeczywistości oznacza to, iż są one właściwie wykorzystywane w celu zwiększania wartości firm oraz wzmacniania potencjału konkurencyjnego – kierunek oddziaływania jest pozytywny. Utrzymanie dotychczasowej kondycji konkurencyjnej przedsiębiorstw wymaga systematycznego rozwoju kapitału intelektualnego w przyszłości.

Analizując wskaźniki ekonomiczno - finansowe przedsiębiorstw, stwierdzamy iż kondycja finansowa przedsiębiorstw jest dobra, a w większości przedsiębiorstw dużych – bardzo dobra. Firmy są w stanie spłacać wszystkie swoje zobowiązania bieżące ze środków pieniężnych, co oznacza, że w dostatecznym stopniu wykorzystują posiadane zasoby finansowe oraz osiągają zwrot zainwestowanych kapitałów. Wyższa rentowność

przedsiębiorstw w dłuższym okresie czasu, będzie oznaczać silniejszą i bardziej stabilną kondycję na rynku.

Miarą konkurencyjności firm, oprócz stabilnej kondycji finansowej jest aktywna działalność innowacyjna, która przejawia się we wzroście przychodów ze sprzedaży produktów nowych lub istotnie ulepszonych, zwłaszcza w przedsiębiorstwach z branży przemysłowej oraz sektora usług - firmy te mają największy udział w badanym rynku. Uwzględniając podział terytorialny kraju w 2014 r., w przedsiębiorstwach przemysłowych najwyższy udział przychodów ze sprzedaży produktów nowych lub istotnie ulepszonych w wartości przychodów ze sprzedaży ogółem przedsiębiorstwa Podkarpacia ukłasyfikowały się na VIII pozycji – wskaźnik dla przedsiębiorstw z tego sektora wyniósł 7,3%.

W przedsiębiorstwach usługowych udział przychodów ze sprzedaży produktów nowych lub istotnie ulepszonych w wartości przychodów ze sprzedaży ogółem oscylował w granicach od 0,1% do 6,1% w skali całego kraju. Przedsiębiorstwa usługowe województwa podkarpackiego zajęły odpowiednio II miejsce z wynikiem 3,3%.

Ogólnie ujmując, województwo podkarpackie charakteryzuje się nowoczesną strukturą i zajmuje trzecie miejsce w kraju, pod względem udziału firm wysokiej i średnio - wysokiej techniki w produkcji sprzedanej. Najważniejszą dla województwa podkarpackiego branżą wysokiej techniki jest branża lotnicza, której główni producenci obecni są w Rzeszowie, Mielcu i Krośnie i Sędziszowie Małopolskim. Wśród nich liderami pod względem wartości produkcji sprzedanej są WSK-PZL Rzeszów i PZL Mielec. Obecnie wchodzi one w skład zagranicznych korporacji: zakłady w Rzeszowie i Mielcu należą do amerykańskiego koncernu United Technologies Corporation.

Na drugim miejscu plasuje się produkcja farmaceutyków. W województwie podkarpackim najbardziej znacząca jest ona w Rzeszowie, gdzie reprezentowana jest przez dużych (ICN Polfa Rzeszów) i średnich wytwórców (Sanofi Biocom, Sanfarm). Liderem pod względem przychodów w branży elektronicznej jest rzeszowska spółka Bury, producent zestawów głośnomówiących i nawigacyjnych do samochodów.

W okresie ostatnich kilku lat wzrosło znaczenie i pozycja sektora informatycznego Podkarpacia. Sektor ten posiada w chwili obecnej silną reprezentację dzięki firmom: Assec Poland S.A. - jako jednej z największych firm informatycznych w Europie, a także Opteam S.A., SoftSystem Sp. z o.o. oraz podmiotów zrzeszonych w klastrze – Informatyka Podkarpacka, którego członkami są również dwa ośrodki akademickie: Politechnika Rzeszowska i Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie.

Wśród branż średnio - wysokiej techniki w województwach Polski Wschodniej największe znaczenie mają producenci maszyn i urządzeń, pojazdów samochodowych, urządzeń elektrycznych oraz chemikaliów i wyrobów chemicznych. Największe przedsiębiorstwa tej branży pod względem wartości sprzedaży to m. in. producent maszyn do robót drogowych i ziemnych Huta Stalowa Wola należąca obecnie do chińskiego koncernu Guangxi LiuGong Machinery.

Gałęziami, które silnie zwiększyły swój udział w strukturze przemysłu w ciągu ostatnich lat był przemysł gumowy, tworzyw sztucznych oraz przemysł metalowy. W województwie podkarpackim rozwinęła się również branża samochodowa. Największe przychody na Podkarpaciu w tej branży generują spółki ATS Stahlschmidt & Maiworm w Stalowej Woli (felgi), Kirchhoff Polska (części metalowe) i Lear Corporation Poland (wiązki samochodowe i siedzenia) oraz Federal-Mogul Gorzyce (tłoki). W produkcji urządzeń elektrycznych, największe znaczenie w województwie podkarpackim ma przedsiębiorstwo – Zelmer (obecnie Bosh) z Rzeszowa.

W celu zwiększenia konkurencyjności dzięki posiadanemu kapitałowi intelektualnemu, propozycje zmian i kierunki działania wynikające z przeprowadzonych badań i analiz statystycznych są następujące:

1. Dążenie do podjęcia większej współpracy oraz wchodzenie w konsorcja z wiodącymi instytucjami badawczymi oraz z uczelniami, np. Politechnika Rzeszowska, Uniwersytet Rzeszowski – partnerami krajowymi i zagranicznymi, oraz zatrudnianie pracowników z różnych ośrodków akademickich w celu nawiązania bliższej współpracy, np. dla tworzenia planów i programów studiów.

2. Systematyczne zwiększanie nakładów na B + R w celu intensyfikacji zaawansowanych innowacji. Należy umożliwiać zaangażowanie większej grupy pracowników w projekty badawcze, wprowadzanie przez nich innowacji oraz ukierunkowanie pracowników na tworzenie nowych wartości, czyli stawianie na nowe wyzwania i zachęcanie do innowacyjnego myślenia.

3. Promowanie kultury dzielenia się wiedzą między pracownikami, zachęcanie do transferu wiedzy (na każdym szczeblu przedsiębiorstwa), promowanie tworzenia wiedzy, również pozyskiwanie wiedzy z zewnątrz, np. poprzez korzystanie z opracowań i porad firm konsultingowych bądź doradców, aby efektywniej wykorzystać posiadany potencjał intelektualny dla powiększania wartości przedsiębiorstw oraz przewag konkurencyjnych podkarpackich przedsiębiorstw.

4. Inwestowanie w ludzi na każdym szczeblu działalności firmy, traktując podnoszenie ich kompetencji jako ciągły proces. W tym celu należy stworzyć zintegrowany plan rozwoju obejmujący: system szkoleń i kompetencji (od ogólnych dotyczących umiejętności uniwersalnych po wysoce specjalistyczne), osobisty Biznes Plan Pracownika – systematyczne sprawdzanie potrzeb pracowników w zakresie wiedzy i umiejętności, w celu indywidualnego planowania ich rozwoju.

5. Należy podjąć działania w tych przedsiębiorstwach, które były przedmiotem analizy w kierunku doszacowania kapitału intelektualnego oraz zwrócenie szczególnej uwagi na miary kapitału intelektualnego, aby były odpowiednio dostosowane do specyfiki branży w której funkcjonują, tak aby w przyszłości określały rzeczywistą wartość przedsiębiorstwa.

Przeprowadzona analiza badań ankietowych, wyznaczone zależności pomiędzy składnikami kapitału intelektualnego i konkurencyjnością pozwoliły na zweryfikowanie hipotez badawczych postawionych przed przystąpieniem do badań. Obliczone wskaźniki ekonomiczne kapitału intelektualnego oraz wyznaczone średnie wartości wskaźników ekonomiczno – finansowych tylko potwierdziły wyniki badań ankietowych świadczące o dobrej i ustabilizowanej kondycji finansowej oraz wysokiej konkurencyjności przedsiębiorstw. Pomimo tego, iż badane firmy posiadają już ugruntowaną pozycję konkurencyjną na rynku, ciągle zwiększają swoją wartość - głównie poprzez zwiększającą się sprzedaż, co prowadzi do powiększającego się udziału w rynku.

Dobra sytuacja finansowa badanych przedsiębiorstw to w szczególności efekt posiadanego kapitału intelektualnego, który jest w posiadaniu podkarpackich przedsiębiorstw, szczególnie kapitału ludzkiego oraz innowacyjnego. Posiadany kapitał innowacyjny w postaci nowych technologii, produktów, uzyskanych certyfikatów i patentów – to potencjał konkurencyjności, dzięki któremu przedsiębiorstwa mogą konkurować i wyróżniać się na konkurencyjnym rynku. Wymienione elementy kapitału innowacyjnego powstają dzięki odpowiednio doświadczonej, kreatywnej i wykształconej kadrze pracowniczej.

Województwo podkarpackie staje się z roku na rok coraz bardziej atrakcyjniejsze gospodarczo. Dzieje się tak za sprawą przedsiębiorców, tworzonych stref ekonomicznych, które przyciągają nowe firmy, jak również klastrów działających na terenie województwa – np. Klaster Dolina Lotnicza czy Klaster Informatyczny¹. Przeprowadzone badania wśród 400

---

¹Z badań TNS Polska wynika, że atrakcyjność gospodarcza województwa podkarpackiego wzrosła o 10 % w porównaniu do sytuacji sprzed 5 lat. Dane z 30.12.2015.

respondentów przedsiębiorstw województwa podkarpackiego, wyznaczone wskaźniki kapitału intelektualnego oraz analiza wskaźników ekonomiczno - finansowych – głównie rentowności, są potwierdzeniem, iż przedsiębiorstwa województwa podkarpackiego konsekwentnie powiększają swoją wartość, systematycznie rozwijając i wzmacniając swój potencjał intelektualny oraz wytwórczy, co w rezultacie zwiększa ich konkurencyjność oraz udział w rynku.

Realizacja niniejszych badań zawartych w dysertacji dostarczyła informacji na temat poziomu kapitału intelektualnego w wybranych przedsiębiorstwach województwa podkarpackiego oraz jego wpływu na konkurencyjność przedsiębiorstw. Podjęta próba oceny poziomu kapitału intelektualnego oraz jego wpływu na konkurencyjność, pozwoliła na przybliżenie problematyki zasobów niematerialnych występujących w przedsiębiorstwach województwa podkarpackiego, w których jak do tej pory nie podjęto się takiego badania.

Wysoce praktyczny charakter podjętych w pracy rozważań i badań stanowi dodatkowy czynnik zachęcający do wzbogacania wiedzy przez zarządzających przedsiębiorstwami Podkarpacia. Dlatego warto w przyszłości kontynuować badania zapoczątkowane w rozprawie, co pozwoli na poszerzenie obecnego stanu wiedzy o naturze kapitału intelektualnego w przedsiębiorstwach województwa podkarpackiego oraz jego wpływu na pozycję konkurencyjną przedsiębiorstw.

Przedstawione w pracy analizy z pewnością nie wyczerpują wszystkich kwestii dotyczących wpływu kapitału intelektualnego na konkurencyjność przedsiębiorstw. Wydaje się, iż rozwój oraz wartość przedsiębiorstw w przyszłości kreować będzie odpowiednio dyskontowany kapitał intelektualny, który jest w posiadaniu firm.

6. Bibliografia (wybrane pozycje)

Adamik A., *Kształtowanie konkurencyjności i przewagi konkurencyjnej małych i średnich przedsiębiorstw*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2011.

Adamkiewicz-Drwiłło H.G., *Uwarunkowania konkurencyjności przedsiębiorstwa*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.

Adams M., Oleksak M., *Intangible capital. Putting knowledge to work in the 21st – century organization*, Praeger, Santa Barbara, California 2010.

Andriessen D., *IC Valuation & Measurement: Why and How?* Paper for the PMA IC Research Symposium, Cranfield School of Management, October 1-3, 2003.

Armstrong M., *Zarządzanie zasobami ludzkimi*, Oficyna a Wolters Kluwer business, wydanie V rozszerzone, Warszawa 2011.

- Balcerzak A.P., *Stymulowanie innowacyjności i konkurencyjności przedsiębiorstwa w otoczeniu globalnej gospodarki wiedzy*, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2010.
- Białasiewicz M., *Uwarunkowania i sposoby wzrostu konkurencyjności przedsiębiorstw*, Economicus, Szczecin 2009.
- Blajer-Gołębiowska, Zielenkiewicz M., *Wzajemne uwarunkowania mikro- i makro konkurencyjności*, [w:] *Polska gospodarka w UE - innowacyjność, konkurencyjność, nowe wyzwania*, pod red. S. Pangsy-Kania i G. Szczodrowskiego, Fundacja Rozwoju UG, Gdańsk 2005.
- Bossak J., *Międzynarodowa konkurencyjność gospodarki i przedsiębiorstwa. Zagadnienia teoretyczne i metodologiczne* [w:] *Konkurencyjność gospodarki Polski w dobie integracji z Unią Europejską i globalizacji*, pod red. J. Bossaka i W. Bieńkowskiego, t. I, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2001.
- Brandt J.L., *Capturing Innovation. Turning Intellectual Assets into Business Assets*, [w:] *From ideas to assets. Investing wisely in intellectual property*, red. B. Berman, John Wiley&Sons Inc., New York 2002.
- Bratic W., Bersin B., Benson P., *Measuring Intellectual Property Portfolio Performance*, [w:] *From ideas to assets. Investing wisely in intellectual property*, red. B. Berman, John Wiley&Sons Inc., New York 2002.
- Brennan N., Connell B., *Intellectual Capital: Current Issues and Policy Implications*, "Journal of Intellectual Capital" 2000, t. 1, nr 3.
- Bukowski S., Bednarczyk J., Przybylska-Kapuścińska W., *Mechanizmy i źródła wzrostu gospodarczego. Polityka ekonomiczna a wzrost gospodarczy*, Wydawnictwo CeDeWu, Warszawa 2008.
- Bukowski S., Misala J., *Wzrost gospodarczy i finanse międzynarodowe*, Wydawnictwo CeDeWu, Warszawa 2011.
- Cabała P., Mesjasz Cz., Piekarczyk H., Stabryła A., Woźniak K., *Metoda kategoryzacji przedsiębiorstw ze względu na stopień spełniania funkcji gospodarki opartej na wiedzy* [w:] A. Stabryła, *Doskonalenie struktur organizacyjnych przedsiębiorstw w gospodarce opartej na wiedzy*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2009.
- Chen J., Zhu Z., Xie H., *Measuring intellectual capital a new model and empirical study*, Journal of Intellectual Capital 2004.
- D. Węziak, *Measurement of national intellectual capital application to EU countries*, "IRISS Working Paper Series", 2007.
- Diagnoza sytuacji społeczno – gospodarczej województwa podkarpackiego – Aktualizacja strategii rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2013*, Rzeszów 2013.
- Dobija D., *Pomiar i sprawozdawczość kapitału intelektualnego przedsiębiorstwa*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Zarządzania im. L. Koźmińskiego, Warszawa 2003.
- Dutta S., Mia I., *The Global Competitiveness Report 2008-2009*, 2009 World Economic Forum.
- Dziura B., *Zarządzanie wiedzą jako czynnik konkurencyjności przedsiębiorstwa*, [w:] Fedan R., Smoleń M., *Przedsiębiorstwo i region*, Wydawnictwo UR, Rzeszów 2009.

Edvinsson L., Malone M.S., *Developing Intellectual Capital at Skandia*, „Long Range Planning”, nr 3(30), 1997.

Edvinsson L., Malone M.S., *Kapitał intelektualny. Poznaj prawdziwą wartość swego przedsiębiorstwa odnajdując jego ukryte korzenie*, Wydawnictwo PWN 2001.

Fazlagić J., *Know-how w działaniu. Jak zdobyć przewagę konkurencyjną dzięki zarządzaniu wiedzą*, Wydawnictwo Helion 2010.

Filo, C., *Indicators of territorial competitiveness*, Universite de Pecs, 6th Annual International Conference of Territorial Intelligence – caenti, 2008.

Finnie P., Jennings G., *Investors and IP risks*, [w:] *The handbook of European intellectual property management: developing, managing and protecting your company's intellectual property*, red. A. Jolly, J. Philpott, Kogan Page Limited, London 2007.

Flak O., Głód G., *Konkurencyjni przetrwają. O przedsiębiorstwie, metodach badania konkurencyjności i twoich szansach na sukces rynkowy*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2012.

Fombrun C.J., Van Riel C.B.M., *Fame&Fortune: How Successful Companies Build Winning Reputations*, Prentice Hall, New York 2004.

Gagacka M., *Kapitał ludzki a innowacyjność*, [w:] Głębicka K., Kalotka J.(red.), *Zbadanie potencjału innowacyjnego subregionu radomskiego, Raport z badań, etap I, Diagnoza*, Radom 2008.

Glinkowska B., *Kapitał intelektualny a konkurencyjność przedsiębiorstwa*, [w:] E. Urbańczyk, *Strategie wzrostu przedsiębiorstwa. Teoria i praktyka*, t. 2, Szczecin 2005.

Głuszek E., *Zarządzanie zasobami niematerialnymi przedsiębiorstwa*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wrocław 2004.

Golejewska A., *Kapitał ludzki, innowacje i instytucje a konkurencyjność regionów Europy Środkowej i Wschodniej*, Centrum Europejskie Natolin, Warszawa 2012.

Gorynia M., Łażniewska E., *Kompedium wiedzy o konkurencyjności*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010.

Haffer M., Karaszewski W., *Czynniki wzrostu konkurencyjności przedsiębiorstw i regionów*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2009.

Housel T, Nelson S.K., *Knowledge valuation analysis. Applications for organizational intellectual capital*, Journal of Intellectual Capital 2005, v. 6.

Hunter L., *Management perspective*, [w:] *The Management of Intellectual Property*, red. D. Bosworth, E. Webster, E. Elgar, Cheltenham 2006.

Jaruga A., Turzyński M., *Środki trwałe oraz wartości niematerialne i prawne w prawie bilansowym i podatkowym. Vademecum rachunkowości*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2004.

Kasiewicz S., Rogowski W., Kicińska M., *Kapitał intelektualny. Spojrzenie z perspektywy interesariuszy*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2006.

Kawka T., *Kapitał ludzki a przedsiębiorczość-aspekty teoretyczne*, [w:] Juchnowicz M. (red.) *Kapitał ludzki a kształtowanie przedsiębiorczości*, Wydawnictwo Poltext, Warszawa 2004.

Łązniewska E., Chmielewski R., Nowak P., *Definicje, modele i studia nad regionalną konkurencyjnością*, [w:] E. Łązniewska, M. Gorynia (red.), *Konkurencyjność regionalna. Koncepcje – strategie – przykłady*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012.

Łukasiewicz G., *Kapitał ludzki organizacji. Pomiar i sprawozdawczość*, Wydawnictwo naukowe PWN, Warszawa 2009.

Marcinkowska M., *Kształtowanie wartości firmy*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.

Marr B., Gray D., Neely A., *Why do Firms Measure Their Intellectual Capital*, "Journal of Intellectual Capital" 2003, nr 4.

Międzynarodowy Standard Rachunkowości nr 38, „Wartości niematerialne”, International Accounting Standards Committee, London, 1999.

Mikuła B., *Organizacje oparte na wiedzy*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 2006.

Mroziewski M., *Kapitał intelektualny współczesnego przedsiębiorstwa. Koncepcje, metody wartościowania i warunki jego rozwoju*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2008.

Nogalski B., Rybicki J., *Zarządzanie portfelem kapitału intelektualnego*, [w:] A. Pocztowski (red.), *Kapitał intelektualny. Dylematy i wyzwania*, Wyższa Szkoła Biznesu, Nowy Sącz 2001.

Nowacki R., *Innowacyjność w zarządzaniu a konkurencyjność przedsiębiorstwa*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2010.

Pietruszka-Ortyl A., *Kapitał intelektualny organizacji*, [w:] B. Mikuła (red.), A. Pietruszka-Ortyl, A. Potocki, *Podstawy zarządzania przedsiębiorstwami w gospodarce opartej na wiedzy*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2007.

Pike S, Ross G., *Mathematics and modern business management*, Journal of Intellectual 2004, v. 5.

Pulić A., *VAIC^{TM}-an Accounting Tool for IC Management*, www.vaic-on.net 2002, *Intellectual Capital-Does it Create or Destroy Value*, "Measuring Business Excellence", nr 1(8), 2004.

Reilly R., Schweih R., *Valuing Intangible Assets*, McGraw-Hill, New York 1999.

Romanowska M., *Kształtowanie wartości firmy w oparciu o kapitał intelektualny*, [w:] R. Borowiecki, M. Romanowska (red.) *System informacji strategicznej. Wywiad gospodarczy a konkurencyjność przedsiębiorstwa*, 2001.

Russel I., *Intellectual assets management*, [w:] *The handbook of European intellectual property management: developing, managing and protecting your company's intellectual property*, red. A. Jolly, J. Philpott, Kogan Page Limited, London 2007.

Rybak M., *Kapitał ludzki a konkurencyjność przedsiębiorstw*, Wydawnictwo Poltext, Warszawa 2003.

Schwetje G., Vaseghi S., *The Business Plan*, Springer-Verlag, Berlin Heidelberg 2007.

Skawińska E., *Konkurencyjność przedsiębiorstw – nowe podejście*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa- Poznań 2002.

Sokołowska A., *Zarządzanie kapitałem intelektualnym w małym przedsiębiorstwie*, Wydawnictwo PTE, Warszawa 2005.

Sopińska A., *Wiedza jako strategiczny zasób przedsiębiorstwa. Analiza i pomiar kapitału intelektualnego przedsiębiorstwa*, Oficyna Wydawnicza Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2010.

Stanisz A., *Przystępny kurs statystyki z zastosowaniem STATISTICA PL na przykładach z medycyny*, Wydawnictwo StatSoft, Kraków 2006.

Stankiewicz M. J., *Konkurencyjność przedsiębiorstwa. Budowanie konkurencyjności przedsiębiorstwa w warunkach globalizacji*, TNOiK Dom Organizatora, Toruń 2005.

Sveiby K.E., *Measuring Intangibles and Intellectual Capital-An Emerging First Standard*, Internet Version 1998.

Ściborek Z., *Ludzie - cenny kapitał organizacji*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2004.

Ślusarczyk B., *Determinanty międzynarodowej pozycji konkurencyjnej gospodarki polskiej w okresie transformacji*, Wydawnictwo UR, Rzeszów 2009.

Ślusarczyk B., *Międzynarodowa pozycja konkurencyjna Polski*, Teoria i praktyka. Wydawnictwo CeDeWu, Warszawa 2011.

Ślusarczyk B., Ślusarczyk S., *Podstawy mikro – i makroekonomii*, Wydawnictwo Politechniki Lubelskiej, Lublin 2011.

Ślusarczyk B., Dziura B., *The tools supporting innovativeness and the barriers to innovativeness in enterprises*, [w:] *Economy in the conditions of globalization: problems, tendencies, prospects*, Materials Digest of the 1st International Scientific and practical Internet-Conference, Dnipropietrowsk 2013.

Tan H.P., Plowman D., Hancock P., *Intellectual capital and financial returns of companies*, Journal of Intellectual Capital 2007, Vol. 8.

Ujwary-Gil A., *Kapitał intelektualny a wartość przedsiębiorstwa*, Wydawnictwo C H Beck Warszawa 2009.

Urbanek G., *Kompetencje a wartość przedsiębiorstwa. Zasoby niematerialne w nowej gospodarce*, Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa 2011.

Urbanek G., *Pomiar kapitału intelektualnego i aktywów niematerialnych przedsiębiorstwa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2007.

Walczak W., *Zarządzanie wiedzą i kreowanie kapitału intelektualnego współczesnego przedsiębiorstwa*, „e-Mentor”, 2010, nr 2 (34).

Wachowiak P.(red.), *Pomiar kapitału intelektualnego przedsiębiorstwa*, Wydawnictwo SGH, Warszawa 2006.

Weresa M.A., *Polska, Raport o konkurencyjności 2015. Innowacje a pozycja konkurencyjna polskiej gospodarki w latach 2007-2014*, Oficyna Wydawnicza SGH, 2015.

Węziak-Białowolska D., *Model kapitału intelektualnego regionu. Koncepcja pomiaru i jej zastosowanie*, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2010.

Wosiek M., *Kapitał intelektualny w rozwoju regionów Polski Wschodniej*, Wydawnictwo UR, Rzeszów 2012.

Zaborowska M., *Kapitał intelektualny w przedsiębiorstwie*, Przedsiębiorstwo Wydawnicze Ars boni et aequi, Wyd.1, Poznań 2009.

Zeliaś A., Pawełek B., Wanat S., *Metody statystyczne*, Wydawnictwo PWE, Warszawa 2002.

Załącznik 1

SPIS TREŚCI

WSTĘP DO PRACY	5
ROZDZIAŁ I. KSZTAŁTOWANIE KONKURENCYJNOŚCI I PRZEWAGI KONKURENCYJNEJ PRZEDSIĘBIORSTW WE WSPÓŁCZESNEJ GOSPODARCE RYNKOWEJ	13
1.1. TENDENCJE ROZWOJOWE WSPÓŁCZESNEJ GOSPODARKI RYNKOWEJ.....	13
1.2. ISTOTA I CHARAKTER WSPÓLZALEŻNOŚCI KONKURENCJI I KONKURENCYJNOŚCI	21
1.3. ZASOBY JAKO PODSTAWA POTENCJAŁU KONKURENCYJNOŚCI PRZEDSIĘBIORSTW	26
1.4. DETERMINANTY PRZEWAGI I POZYCJI KONKURENCYJNEJ.....	30
1.5. ELEMENTY MODELI PRZEWAGI KONKURENCYJNEJ	41
1.6. WSKAŹNIKI KONKURENCYJNOŚCI „NOWEJ GOSPODARKI” I REGIONU	46
1.7. WSPÓLZALEŻNOŚĆ KONKURENCYJNOŚĆ – INNOWACYJNOŚĆ – KAPITAŁ INTELEKTUALNY.....	56
ROZDZIAŁ II. KAPITAŁ INTELEKTUALNY JAKO ZASADNICZA DETERMINANTA ROZWOJU PRZEDSIĘBIORSTW	63
2.1. GENEZA KAPITAŁU INTELEKTUALNEGO I JEGO STRUKTURA	63
2.2. ZWIĄZKI MIĘDZY ELEMENTAMI SKŁADOWYMI KAPITAŁU INTELEKTUALNEGO	73
2.3. MAKSYMALIZACJA WARTOŚCI JAKO CEL WSPÓŁCZESNEGO PRZEDSIĘBIORSTWA	83
2.4. MATERIALNE I NIEMATERIALNE ŹRÓDŁA TWORZENIA WARTOŚCI PRZEDSIĘBIORSTWA	93
2.5. STRATEGIA ZARZĄDZANIA KAPITAŁEM INTELEKTUALNYM I JEJ ELEMENTY	101
2.6. AKTYWA NIEMATERIALNE I PRAWNE W STRUKTURZE BILANSU PRZEDSIĘBIORSTWA	106
2.7. WPŁYW SZKOLEŃ PRACOWNICZYCH NA KAPITAŁ INTELEKTUALNY	112

ROZDZIAŁ III. METODY POMIARU KAPITAŁU INTELKTUALNEGO.....	121
3.1. PODZIAŁ METOD MIERZENIA WARTOŚCI KAPITAŁU INTELKTUALNEGO PRZEDSIĘBIORSTWA	121
3.2. WSKAŹNIKI POMIARU KAPITAŁU INTELKTUALNEGO	129
3.3. FINANSOWE METODY WARTOŚCIOWANIA KAPITAŁU INTELKTUALNEGO	137
3.4. JAKOŚCIOWE KONCEPCJE MIERZENIA KAPITAŁU INTELKTUALNEGO	141
3.5. EFEKTYWNOŚĆ ZASOBÓW NIEMATERIALNYCH I MOŻLIWOŚCI JEJ POPRAWY	151
3.6. ZAŁOŻENIA I MIARY EFEKTYWNOŚCI ZARZĄDZANIA ZASOBAMI LUDZKIMI	161
3.7. POLSKIE DOŚWIADCZENIA W ZAKRESIE POMIARU KAPITAŁU INTELKTUALNEGO	166
ROZDZIAŁ IV. METODYKA BADAŃ I ANALIZA MATERIAŁU BADAWCZEGO	173
4.1. CELE I ZAŁOŻENIA METODOLOGICZNE BADAŃ EMPIRYCZNYCH.....	173
4.1.1. ZAŁOŻENIA MODELU KAPITAŁU INTELKTUALNEGO I KONKURENCYJNOŚCI	174
4.1.2. METODY BADAWCZE	177
4.1.3. SYTUACJA EKONOMICZNA I INNOWACYJNA BADANYCH PRZEDSIĘBIORSTW WOJEWÓDZTWA PODKARPACKIEGO.....	182
4.1.3.1 DZIAŁALNOŚĆ INNOWACYJNA	185
4.1.3.2. UDZIAŁ PRZEDSIĘBIORSTW W RYNKU	192
4.1.3.3. ANALIZA EKONOMICZNA PRZEDSIĘBIORSTW. WSKAŹNIKI EKONOMICZNO – FINANSOWE.....	199
4.2. WYNIKI BADAŃ.....	207
4.2.1. ANALIZA WSKAŹNIKOWA. POMIAR KAPITAŁU INTELKTUALNEGO A CHARAKTERYSTYKI PRZEDSIĘBIORSTW	224
4.2.2. WSPÓLZALEŻNOŚCI POMIĘDZY WSKAŹNIKAMI EKONOMICZNYMI	239
4.3. WERYFIKACJA HIPOTEZ BADAWCZYCH	241
4.4. WNIOSKI Z BADAŃ.....	259

ROZDZIAŁ V. PRIORYTETOWE ZNACZENIE KAPITAŁU INTELKTUALNEGO W STRATEGII KONKURENCYJNOŚCI PRZEDSIĘBIORSTW.....	267
5.1. SKŁADNIKI AKTYWÓW NIEMATERIALNYCH O ZNACZENIU STRATEGICZNYM DLA PRZEDSIĘBIORSTW	267
5.2. STOPIEŃ WYKORZYSTANIA KAPITAŁU INTELKTUALNEGO W BADANYCH PRZEDSIĘBIORSTWACH.....	274
5.3. PROPOZYCJE ZMIAN I KIERUNKI DZIAŁANIA WYNIKAJĄCE Z PRZEPROWADZONYCH BADAŃ I ANALIZ STATYSTYCZNYCH DOTYCZĄCYCH KONKURENCYJNOŚCI PRZEDSIĘBIORSTW.....	279
PODSUMOWANIE.....	285
BIBLIOGRAFIA	295
SUMMARY	307
SPIS TABEL	309
SPIS WYKRESÓW.....	312
SPIS RYSUNKÓW.....	313
ANEKS.....	314